

УДК 340.132

Наталія Федіна,

канд. юрид. наук, старший викладач
кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
Львівського державного університету внутрішніх справ

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ ЯК ЧИННИК РЕГУЛЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ

У статті проаналізовано професійну діяльність та професійну культуру працівників поліції, що проявляється насамперед у розумінні ними сутності своєї професії, в умінні застосувати різні методи та форми управління, у здатності передавати свої знання, виконувати роботу свідомо, творчо, нешаблонно.

Ключові слова: професійна діяльність, професійна культура, працівники поліції, методи та форми управління.

Постановка проблеми. Професійна освіта – це оволодіння визначеними знаннями та навичками для конкретної професії або спеціальності. Для отримання професійної освіти впроваджені основні шляхи її отримання – у професійно-технічних навчальних закладах, у середніх спеціальних навчальних закладах та у вищих навчальних закладах. Так, у Програмі зміцнення кадрового потенціалу МВС на 2012–2016 роки зазначається, що для досягнення оптимального рівня кадрового забезпечення органів та підрозділів внутрішніх справ важливим є підвищення престижу професії правоохоронця, посилення якісного складу органів внутрішніх справ, високого рівня професійної підготовки працівників поліції.

Значну увагу проблемам професіоналізму в діяльності органів внутрішніх справ (далі – ОВС), з'ясуванню причин їхнього виникнення приділили такі дослідники-правознавці, як М.Ю. Варьяс, В.М. Васильчук, А.Б. Венгер, А.І. Годяк, О.В. Гришук, А.Ю. Калінін, М.С. Кельман, М.І. Козюбра, С.А. Комаров, В.В. Копейчиков, В.О. Котюк, М.І. Матузов, П.В. Музиченко, Г.І. Муромцев, Ю.М. Оборотов, М.П. Орзіх, Ю.В. Тихонравов, Н.В. Федіна, В.М. Хропанюк та ін.

Метою статті є спроба дослідити та розкрити теоретико-правове розуміння професіоналізму в юридичній діяльності, що зумовлюється завданнями реалізації державної політики у сфері діяльності поліції щодо забезпечення основних прав і свобод людини й громадянина.

Виклад основного матеріалу. Система професійної підготовки є складовою частиною професійної освіти, яка включає основні організаційні види навчання, що забезпечують його безперервність – початкову підготовку вперше прийнятих на службу в поліцію працівників; підготовку у вищих навчальних закладах МВС України; післядипломну освіту; службову підготовку. Отже, професійна підготовка осіб рядового та начальницького складу поліції – це організований безперервний і цілеспрямова-

ний процес оволодіння знаннями, спеціальними вміннями й навичками, необхідними для успішного виконання оперативно-службових завдань. У широкому сенсі під професійною підготовкою розуміється сукупність спеціальних знань, умінь та навичок, якостей, трудового досвіду й норм поведінки, які забезпечують можливість успішної роботи в певній галузі, а також процес засвоєння тими, хто навчається, відповідних знань і умінь. До основних завдань професійної підготовки відносять такі: 1) підготовку кваліфікованих фахівців правоохоронної діяльності, здатних на належному рівні забезпечувати охорону громадського порядку, здійснювати заходи боротьби зі злочинністю та захист законних прав і свобод людини й громадянина, передбачених Конституцією України; 2) набуття працівниками знань і спеціальних навичок, необхідних для успішного виконання оперативно-службових завдань, та постійне їх удосконалення; 3) зміцнення зв'язків із населенням, забезпечення дотримання працівниками поліції прав людини та громадянина під час виконання ними службових обов'язків; 4) розвиток у працівників поліції особистих моральних якостей, почуття відповідальності за власні дії, прагнення до постійного вдосконалення свого професійного та загальнокультурного рівня. З огляду на специфіку, яка має місце у визначеннях «професійна правосвідомість», «професійна культура» та «професійна освіта», можна виокремити такі обов'язкові ознаки професіоналізму працівників поліції: 1) це одна з найважливіших сторін їх професійної діяльності; 2) професіоналізм визначає ділову надійність, здатність успішно й безпомилково здійснювати конкретну правоохоронну діяльність як у звичайних умовах, такі в екстремальних, нестандартних ситуаціях; 3) професіоналізм зумовлюється певними досягненнями в процесі службово-трудової діяльності, високим рівнем сформованості професійної й духовної культури в усій її досконалості; 4) професіоналізм досягається в результаті реалізації специфічної професійної підготовки працівників поліції [1, с. 201–206]

Нові вимоги до діяльності правоохоронних органів пов'язані зі специфічними умовами життєдіяльності суспільства, що потребують підвищення правової культури не тільки населення в цілому, але й самих працівників поліції. Це зумовлює необхідність осмислення ними трансформаційних процесів, які відбуваються в нашому суспільстві, а також розуміння факторів, що ускладнюють правоохоронну діяльність, зокрема:

- існування нових ринкових відносин, що не врегульовані законодавством або порушуються, запровадження нових форм власності, що негативно впливає на настрої населення, викликає в нього незадоволення, розпач, зневіру в законі, законодавстві, представниках владних структур;
- виникнення злочинних угруповань, які отримують величезні незаконні доходи, спекулюючи на юридичній неврегульованості деяких процесів в економіці та на правовій безграмотності населення;
- фактор масової політизації суспільства та поширення таких негативних політичних явищ, як популізм, екстремізм, радикалізм, тероризм тощо;
- фактор інтенсивного розшарування населення, виникнення феномена бідності, що супроводжується масовим зубожінням населення;

- зниження рівня політичної й правової культури населення, посадових осіб та працівників правоохоронних органів, фактор відсутності демократичних традицій і значне поширення серед населення правового нігілізму, недовіри до сучасних цінностей, до спроб уряду покращити умови життя.

Ці проблеми існують не порізно, а взаємодіють між собою й породжують нестабільність у суспільстві, ставлять нові складні питання перед правоохоронними органами. У зв'язку з цим виникає проблема виховання якісно нової правової культури співробітників поліції, що відповідає не тільки потребам демократичного суспільства, а й викликам сучасного злочинного світу. Ці обставини вимагають від працівників поліції високої професійної, правової та загальнолюдської культури, неупередженості в діях, відданого служіння інтересам народу.

У сучасний період розвитку нашого суспільства правова культура правоохоронця є одним із видів групової професійної правової культури, яка формується в процесі реалізації права. Правова культура працівника поліції – це сукупність поглядів, оцінок, переконань, установок, що полягають у визнанні важливості, необхідності соціальної цінності права й забезпечують якісне дотримання, виконання та застосування адміністративно-правових норм у процесі охорони громадського порядку, попередження правопорушень, юрисдикційної діяльності, надання соціальної допомоги населенню на основі принципів законності, гуманізму, гласності, поваги до особи, соціальної справедливості, взаємодії з трудовими колективами та громадськими організаціями.

В умовах демократизації суспільства авторитет правоохоронних органів значною мірою

залежить від тісного зв'язку з населенням, реалізації принципу гласності в їх діяльності. Виходячи з цього, МВС змінює підходи до критеріїв оцінки роботи правоохоронних органів із кількісних (показники розкритих правопорушень) на якісні (оцінка діяльності поліції населенням, довіра з боку населення). Саме поліція для населення є уособленням авторитету держави, адже здебільшого через діяльність поліції в пересічних громадян складається уявлення про державу та державну владу, ставлення до держави, довіра чи недовіра до діяльності державних органів у цілому. Особливо негативно на правову свідомість людей впливають правопорушення, скоєні самими працівниками правоохоронних органів, – зловживання владою й використання службового становища в корисливих цілях; компрометуючі вчинки, наприклад, уживання алкоголю на роботі; порушення обліково-реєстраційної дисципліни, приховування від реєстрації інформації про правопорушення; неогрунтоване порушення кримінальної справи; належність до злочинних угруповань. Чинним законодавством визначені види юридичної відповідальності співробітників поліції за скоєні злочини, протиправні дії під час виконання службових обов'язків. Кожне правопорушення є певним показником не тільки рівня правової культури правоохоронника, але й характеризує мікроклімат у системі органів в внутрішніх справах узагалі, впливає на ступінь довіри населення до їх діяльності.

Особливо важливим для співробітників поліції є забезпечення вільного волевиявлення громадян у процесі виборів. Вільний вибір як невід'ємне право людини має бути організаційно забезпеченим. Завдання поліції на час виборів полягає в охороні громадського порядку, дотриманні принципу вільного волевиявлення народу, захисті особистої безпеки громадян, запобіганні насиллю, залякуванню, дискримінації; поліція не повинна заважати партіям і кандидатам вільно виявляти свої погляди та переконання, має дозволити виборцям вільно обговорювати політичні програми й голосувати, не побоюючись покарання чи переслідування; також поліція не повинна заважати діяльності політичних організацій та їх можливостям змагатися один з одним на основі рівності й справедливості перед законом і органами влади [2, с. 72–74].

Саме тому професіоналізм як ключовий принцип діяльності посадових осіб поліції базується на забезпеченні законності та правопорядку. Захист прав і свобод громадян є однією з основних функцій української держави, успішне здійснення якої залежить від багатьох факторів, зокрема від чіткого виконання працівниками поліції своїх завдань.

Безперечно, людина розподіляє свою увагу й час залежно від стимулу. Для будь-якої діяльності необхідний позитивний стимул. Навіть під час неприємної діяльності людина намагається звести до мінімуму негативні відчуття, докладаючи для цього зусиль. Однак у співробітника органів внутрішніх справ повинні бути сформовані стійкі ціннісні орієнтації, де пріо-

ритетними в процесі вибору мотиву діяльності мають бути стимули, що відповідають етичним нормам та не суперечать закону. У своїй роботі працівник поліції повинен виходити з принципу надання переваги інтересам людини й громадянина над своїми власними, зобов'язаний виконувати свої повноваження неупереджено й не має права надавати перевагу окремим особам через власні мотиви.

Співробітник поліції не повинен використовувати службові повноваження для отримання додаткових (не передбачених законодавством) доходів, пільг або інших переваг як для себе, так і для сторонніх осіб. Прояв корупції або будь-які інші дії, котрі можуть бути сприйняті як підґрунтя для корупції, є неприпустимими.

Сьогодні спостерігається тенденція до систематичного порушення співробітниками органів внутрішніх справ норм професійної етики та до зловживання своїм службовим становищем. Причиною таких явищ є низка соціальних чинників. Однак на діяльність людини впливають також і психологічні аспекти, з-поміж яких – розвиток Я-образу, самооцінки та ціннісних орієнтацій.

На формування Я-образу співробітника органів внутрішніх справ впливають канони професійної етики, моральні стандарти, а також вимоги, що ставляться до його особи відповідно до законодавства. Свійкий позитивний Я-образ допомагає становленню особи як професіонала та сприяє професійній адаптації. Однак у нашій державі звертається недостатня увага саме на етичне та моральне виховання майбутніх співробітників поліції, а відповідні вимоги залишаються, на жаль, лише декларативними.

З-поміж найважливіших якостей, які повинен мати співробітник поліції, можна назвати комунікабельність, урівноваженість та високий рівень інтелекту, для успішного розвитку яких в особи повинна бути сформована адекватна самооцінка та свійська система ціннісних орієнтацій. З інтелектуальною діяльністю тісно пов'язане поняття рефлексії, яка в процесі вирішення нестандартних завдань сприяє підвищенню самооцінки особи, є чинником формування системи ціннісних орієнтацій та побудови й реалізації її нового цілісного Я-образу.

Важливим чинником пристосування співробітника поліції до умов праці є високий рівень професійної адаптації та правосвідомості, тобто елементів соціалізації особистості. Правосвідомість мотивує поведінку співробітника поліції, а професійна адаптація формує здатність вирішувати суперечності, що виникають у житті, досягаючи рівноваги.

Професійна адаптація – це етап професіоналізації, під час якого може змінитися багато якостей особистості. Проблема становлення професіонала опирається й на поняття «професіоналізм», адже розвиток особистості професіонала – співробітника поліції сприяє побудові професійного Я-образу. Професія співробітника поліції передбачає ситуації, що спричиняють боротьбу мотивів та виникнення необхідності здійснення морального вибору. Основою формування мотиваційної сфери особи є система

її ціннісних орієнтацій. Виокремлюють внутрішні й зовнішні мотиви трудової діяльності. Найважливішими є внутрішні мотиви, оскільки спонукують в цьому разі є не зовнішня винагорода, а значущі для людини фактори, що відображаються в її ціннісних орієнтаціях і детермінують поведінку незалежно від ситуації. Здійснення морального вибору співробітника поліції ґрунтується на ціннісних орієнтаціях, тому вони повинні відповідати нормам етики, моралі та не суперечити вимогам закону.

Підсумовуючи викладене вище, можемо констатувати, що система ціннісних орієнтацій співробітника органів внутрішніх справ є основою формування його мотиваційної сфери, яка відіграє важливу роль у процесі здійснення ним морального вибору. Формування мотивів відбувається шляхом впливу соціально-психологічних чинників професійної діяльності та зміни мотивації на різних етапах професійного становлення. Із суспільною природою мотивації діяльності пов'язаний вплив, котрий здійснює на неї оцінка, зумовлена суспільними нормами, та самооцінка [3, с. 1736].

Аналізуючи ознаки й складники професіоналізму працівника поліції, можна дійти висновку, що поняття «професіоналізм» зводиться не лише до досягнення людиною високих професійних результатів на основі наявних умінь і навичок, якісного виконання службових обов'язків відповідно до посадових та кваліфікаційних вимог. Непоміченою залишається наявність таких компонентів, як внутрішнє ставлення людини до праці, її психічні якості, оскільки професіоналізм – це найвищий рівень психологічних та особистісних змін, що відбуваються в процесі виконання службових обов'язків. У комплексі всі ці компоненти формують і визначають справедливість в особистості правоохоронця.

Таким чином, проблема професіоналізму тих, хто стоїть на захисті прав і свобод громадян, від яких часто залежить майбуття доля людини, не є суто відомчою. Суспільство ставить до них найвищі вимоги, їхня праця має великий суспільний резонанс, увага до неї прикута завжди. І, мабуть, те, що сьогодні нам доводиться чути не тільки слова подяки правоохоронцям, свідчить про необхідність копійки праці як науковців, так і самих працівників щодо розбудови такої системи підготовки фахівців, яка забезпечувала б формування й ефективне функціонування високопрофесійного кадрового корпусу.

Коли йдеться про конкретну діяльність певних суб'єктів, то ефективність її правового регулювання оцінюється переважно через призму ефективності самої діяльності. Державу, суспільство і окремих індивідів у першу чергу цікавить належне виконання різними організаціями і підрозділами покладених на них функцій, а правове регулювання розглядається як один з засобів забезпечення ефективного функціонування державного механізму.

Приміром, І.М. Пахомов і Т.І. Пахомова стверджують, що сумарна ефективність системи державної служби безпосередньо залежить

від ефективності її елементів, а саме: від ефективності державних органів; від процесів та процедур у системі державної служби, ресурсного забезпечення, нормативно-правових актів, які в сукупності регламентують функціонування системи державної служби; від державних службовців, їх особистісних характеристик, їхньої діяльності на робочих місцях тощо. Водночас ефективність державних органів залежить від стратегії державного органу, його структури, компетенції, спільних цінностей, технологій прийняття рішень та надання послуг, ресурсів (людських, організаційних, часових, матеріальних, фінансових, інформаційних, інтелектуальних) [4, с. 102–110].

Л.М. Павловська звертає увагу на те, що ефективність прийнятих правових актів прямо й безпосередньо дуже рідко вивчається державними органами. Найчастіше орган, який прийняв той чи інший правовий акт, вищий чи контролюючий органи перевіряють лише сам факт виконання прийнятого рішення, а не його ефективність, а тим паче не надають жодного значення питанню справедливості. Це пояснюється тим, що порівняно рідко в їхніх рішеннях результат, що прогнозується, виражається у фіксованому вигляді, піддається чіткому вимірюванню. У переважній більшості випадків відомості про виконання приписів є й відомостями про їхню ефективність [5, с. 428].

Ю.Є. Аврутин вважає, що ефективність являє собою специфічний системний стан діяльності органів внутрішніх справ, який характеризує цілі, загальні принципи, зміст, організацію, форми, методи, засоби, особистісний стиль і результати діяльності, відповідність потребам суспільства в забезпеченні правопорядку та законності, закріпленим за допомогою конкретних критеріїв, що містяться в соціальних (правових, моральних, етичних, економічних, організаційних) нормах [6, с. 192].

С. С. Лукаш упевнений, що соціальний ефект як загальний позитивний результат, який одержує суспільство від функціонування органів внутрішніх справ та їх особового складу, виникає лише внаслідок раціональної побудови системи управління в цих органах, правильного узгодження їхніх цілей, функцій, завдань, форм і методів діяльності із закономірностями, потребами й інтересами суспільства.

Сучасну стратегію розвитку правоохоронної діяльності можна умовно назвати «партнерською». Її суттю є нова соціальна роль поліції (міліції), переосмислення принципів її взаємовідносин із громадянським суспільством і особистістю. Пріоритетом, сенсом основних зусиль органів внутрішніх справ повинні тепер стати не безпека поліцейського режиму, а ефективний правовий захист людини, попередження злочинів і переслідування осіб, які їх учинили [7, с. 227–232].

Запорукою ефективної діяльності правоохоронних органів внутрішніх справ є насамперед ставка не на чисто кількісне нарощування репресивних заходів, а на посилення регулятивного начала й справедливості (легітимності) кримінального правосуддя, що дає моральний

авторитет, зумовлює підтримку й визнання з боку населення.

У сучасних умовах критеріями оцінок професіоналізму є різноманітні явища й процеси, які можуть довести потрібність і корисність тих чи інших правових явищ і необхідність їх реалізації в діяльності органів внутрішніх справ. Оскільки їхня цінність насамперед пов'язана із задоволенням законних інтересів і потреб суб'єктів суспільних відносин, то ступінь цього задоволення має розглядатися як перший і основний критерій. Зазначений критерій є динамічним, він часто вступає в суперечливі відносини із соціально-правовими явищами й фактами в діяльності органів внутрішніх справ, співробітники яких оцінюють результати своєї службової активності з огляду на співвідношення наявного й належного.

Таким чином, слід пам'ятати, що «гарні показники» ще не є свідченням ефективної діяльності поліції чи високого рівня її професіоналізму. Тому слушною є пропозиція розрізняти два аспекти цілей і адекватних їм результатів; умовно їх можна позначити як предметний і функціональний.

Перший виражається в одержанні деякого закінченого продукту (результату) у вигляді, наприклад, розкритого або виявленого злочину, завершеного розслідування за кримінальною справою, зареєстрованою заявою і т. п. Під функціональним аспектом пропонується розглядати спрямованість змісту правоохоронної діяльності, її певні властивості і якості, що повинні відповідати прогресивним вимогам і справжньому об'єктивному призначенню органів внутрішніх справ.

В Україні питання пошуку нових критеріїв ефективності та професіоналізму діяльності ОВС є не лише відомчою проблемою, воно визнається й на рівні керівництва країни. Так, у п. 4 Концепції реформування кримінальної юстиції України наголошено на тому, що реформування вказаних органів має бути спрямоване на вдосконалення їхньої діяльності за європейськими стандартами з метою підвищення рівня захисту прав людини й основоположних свобод, посилення боротьби з кримінально караними діяннями, а також на зростання довіри населення до цих органів.

Висновки

Отже, задля належного виконання органами внутрішніх справ своїх функцій слід забезпечити відповідність законодавства в цій сфері цілям, завданням, стратегічним пріоритетам діяльності ОВС. Якщо працівники поліції заради належного виконання покладених на них завдань вдаються до порушення певних нормативів, що регламентують їхні права, обов'язки, накладають обмеження, встановлюють заборони, це означає, що правове регулювання не виконує свого призначення. Нормативні основи діяльності ОВС мають бути розроблені та сформульовані таким чином, щоб у співробітників не виникала потреба виходити за їх рамки. Крім того, показники ефективності діяльності ОВС

мають бути узгоджені з вимогами правового регулювання. Не лише правове регулювання повинне відповідати вимогам ефективної діяльності, але й діяльність органів внутрішніх справ має бути зорієнтована на впровадження в життя вимог права, його базових засад – справедливості, гуманізму, рівності, свободи й порядку.

Список використаних джерел:

1. Бобровник С.В. Принцип професіоналізму та компетентності в державній службі України (адміністративно-правовий аспект) / С.В. Бобровник // Держава і право: зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. – Вип. 15. – 206 с.

2. Василевська Т.Є. Етико-методологічні підходи до аналізу ефективності людського ресурсу державного управління в епоху глобального розвитку / Т.Є. Василевська // Ефективність державного управління в контексті глобалізації та євроінтеграції: Матер.

наук.-практ. конф. / За ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. – К.: Вид-во НАДУ, 2003. – Т. 1. – С. 72–74.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.

4. Пахомов І.М. Механізми підвищення ефективності системи державної служби в нових умовах розвитку держави / І.М. Пахомов, Т.І. Пахомова // Право України. – 2009. – № 10. – С. 102–110.

5. Павловська Л.М. Загальна теорія держави і права: [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. освіти] / Л.М. Павловська. – Х.: Право, 2002. – 428 с.

6. Аврутин Ю.Е. Оперативно-розсыскная психология: [учеб. пособие] / Ю.Е. Аврутин, М.В. Пряхина, Н.Ю. Самарин, В.М. Статный. – М.: ЦОКР МВД России, 2010. – 192 с.

7. Лукаш С.С. Теоретичні основи нормативно-правового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ / С.С. Лукаш // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2001. – Вип. 16. – С. 227–232.

В статтє проанализирована профессиональная деятельность и профессиональная культура работников полиции, что проявляется, прежде всего, в понимании ними сущности своей профессии, в умении применять различные методы и формы управления, в способности передавать свои знания, выполнять работу сознательно, творчески, нешаблонно.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, профессиональная культура, работники полиции, методы и формы управления.

The article analyzes issues of professional practice and professional culture of police employees, which is primarily manifested in the understanding of the nature of their profession, the ability to apply different methods and forms of management, the ability to pass on their knowledge to perform the work consciously, creatively and laterally.

Key words: professional activity, professional culture, police, methods, and forms of governance.